

УДК 316.74:378.017

АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА: ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Пак Інна В'ячеславівна – аспірантка соціологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті розглядається феномен академічної культури, який є одночасно і чинником, і індикатором модернізації системи вітчизняної вищої освіти. Здійснено аналіз існуючих вітчизняних і зарубіжних підходів щодо вивчення структури та визначення поняття академічної культури, зокрема, філософського, психолого-педагогічного, культурологічного тощо, охарактеризовано компетентнісний підхід до розуміння цього феномену. Розширено існуючі уявлення про структуру академічної культури та академічного середовища як своєрідного «простору» її існування. Здійснено спробу узагальнення інтерпретацій поняття «академічна культура» та запропоноване її авторське визначення, сутність якого полягає у розгляді академічної культури як сукупності моделей поведінки, що здобуваються в академічному просторі в процесі адаптації до зовнішнього соціокультурного середовища, внутрішньої інтеграції та розділяються більшістю представників академічного середовища. Авторка стверджує, що академічна культура є складною композицією важливих цінностей і принципів, норм, традицій, способів діяльності, які приймаються академічною спільнотою, а формування та відтворення основних її принципів пов'язане не тільки з університетським середовищем, а й інститутом вищої освіти в цілому.

Ключові слова: університет, студенти, академічна культура, академічні цінності, академічне середовище, академічний капіталізм, академічна порядність, навчальний процес.

В статье рассматривается феномен академической культуры, который является одновременно и фактором, и индикатором модернизации системы отечественного образования. Проанализированы существующие отечественные и зарубежные подходы к изучению структуры и определению понятия академической культуры, в частности, философский, психолого-педагогический, культурологический и т.д., охарактеризован компетентностный подход к пониманию этого феномена. Расширены существующие представления о структуре академической культуры и академической среды как своеобразного «пространства» ее существования. Предпринята попытка обобщения интерпретаций понятия «академическая культура» и предложено ее авторское определение, сущность которого заключается в рассмотрении академической культуры как совокупности моделей поведения, которые приобретаются в академическом пространстве в процессе адаптации к внешней социокультурной среде, внутренней интеграции и разделяются большинством представителей академической среды. Автор утверждает, что академическая культура является сложной композицией важных ценностей и принципов, норм, традиций, способов деятельности, которые принимаются академическим сообществом, а формирование и воспроизводство основных ее принципов связано не только с университетской средой, но и с институтом высшего образования в целом.

Ключевые слова: университет, студенты, академическая культура, академические ценности, академическая среда, академический капитализм, академическая порядочность, учебный процесс.

The article is devoted to the analysis of the phenomenon of academic culture, which is simultaneously a factor and an indicator of the modernization of the system of domestic education. There is an analysis of existing domestic and foreign approaches to studying the structure and definition of the academic culture concept, in particular, philosophical, psychological-pedagogical, cultural, etc. The competence approach to understanding this phenomenon is characterized. The existing ideas of academic culture structure and the academic environment as a kind of "space" for its existence are expanded. There is an attempt of generalization of the interpretations of "academic culture" notions and its author's definition, as a complex of behavior patterns that are acquired in the academic space in the process of adaptation to the external sociocultural environment and internal integration and are shared by most representatives of the academic environment. The author claims that academic culture is a complex composition of important values and principles, norms, traditions, action modes that are accepted by the academic community, and the formation and reproduction of its basic principles is associated not only with the university environment, but with the institution of higher education in general.

Keywords: university, students, academic culture, academic values, academic environment, academic capitalism, academic integrity, educational process.

В умовах модернізації вітчизняної вищої школи академічна культура є не тільки одним із основних чинників цього процесу, а й найбільш важливим індикатором стану вищої освіти, що й обумовлює актуальність її наукових, й насамперед, соціологічних інтерпретацій.

Феномен академічної культури останніми роками знаходиться у полі зору багатьох соціогуманітарних наук. Власне соціологічне дослідження феноменів, пов'язаних з різними аспектами академічної культури, не є принципово новим й для вітчизняної соціології. В той чи інший спосіб успішно аналізуються різні її прояви та складові, проте відсутніми є системний підхід щодо вивчення структури академічної культури на всіх її рівнях, немає чіткого визначення даного феномену. У зв'язку із цим метою нашої публікації є аналіз існуючих підходів до розуміння академічної культури та формулювання авторського визначення даного феномену.

На жаль, неможливо однозначно визначити, в який саме час у науковому обігу з'являється такий вербальний конструкт як «академічна культура». На сьогодні ми можемо лише констатувати, що етимологія цього поняття полягає у сполученні таких дефініцій як «академічний» (academic) (стосується освіти, навчання, викладання, досліджень [1]; навчальний (стосується вищих навчальних закладів); теоретичний; дотримується традицій, канонів); та «культура», яка в широкому розумінні є сукупністю практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, способом діяльності в певній сфері. Формальним свідченням уживання терміну є Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі (2–5 вересня 2004 рік, м. Бухарест), в якій окреслено цінності академічної культури [2].

У залежності від того, в контексті якої науки проводиться аналіз поняття «академічна культура» (соціологія, філософія, культурологія, психологія тощо), їй надаються певні риси, робляться конкретні акценти тощо, які в цілому відображають специфіку тієї чи іншої наукової галузі. Так, сутність соціально-філософського бачення полягає у ціннісному підході до означеного поняття, й прикладом, що ілюструє це, може, на наш погляд, бути позиція Г. Хоружого, який пропонує розуміти академічну культуру як сукупність способів і методів діяльності університетської спільноти, її системну інтегровану якість, що відбиває досягнутий рівень розвитку. На думку дослідника, академічну культуру можна розглядати як сукупність соціальних норм і цінностей, що генетично не успадковуються, а сформувались історично і притаманні конкретній суспільній системі [3].

У межах психолого-педагогічного підходу особливе значення надається системі цінностей, норм, правил, зразків поведінки, способів діяльності, принципів спілкування, що ґрунтується на педагогічно адаптованому досвіді наукової та пізнавальної діяльності, позитивній емоційній взаємодії суб'єктів дослідницької діяльності, самовідданості праці тощо. Так, В. Ромакін [4] трактує академічну культуру як інтелектуально-етичну систему цінностей, мотивацій, переконань та сприйнятів, які визначають професійну діяльність в освіті та науці. При цьому центральною, стрижневою складовою академічної культури, на його думку, є поняття так званої академічної порядності (Academic Integrity), яка визначається як обов'язкове дотримання в процесі навчання, за будь-яких умов, п'яти фундаментальних цінностей: чесності, довіри, поваги, справедливості та відповідальності.

Культуролог О. Кравченко зазначає, що «поняття «академічна культура» покликане виявити ті особливості існуючих освітньо-наукових систем, які дозволяють сприймати їх як специфічне культурне явище» [5, с. 439].

Специфіку соціокультурного підходу певною мірою передає позиція, відповідно до якої, сформована академічна культура передбачає культуру високої духовності і моралі, культуру особливої поведінки і спілкування людей, які професійно покликані забезпечувати трансляцію культурних цінностей. Так, зокрема, В. Астахова приділяє особливу увагу нормативній складовій академічної культури, аналізуючи здебільшого її морально-етичні компоненти, розглядаючи її перш за все як культуру моральності і служіння людям [6].

Останнім часом набуває поширення науковий напрям дослідження академічної культури, який ґрунтується на компетентнісному підході. Так, О. Єрмилова, розуміючи професійну компетентність як інтегральну характеристику, що визначає здатність особистості вирішувати реальні задачі, які виникають в процесі професійної діяльності, базуючись на знаннях, цінностях та досвіді, представляє модель академічної культури як комплекс освітніх компетенцій, тобто високий рівень оволодіння технологіями пошуку інформації та її подальшого перетворення в знання [7].

У зарубіжному науковому дискурсі на тлі існуючого інтересу до проблематики академічної культури спектр підходів та наукових тлумачень достатньо широкий. Щодо власне дефініцій цього феномену, то слід зазначити фактичну відсутність єдності більшості авторів, причому деякі з науковців взагалі заперечують можливість формулювання такого визначення. Так, наприклад, британські дослідники Т. Бечер та П. Троулер, вважають, що термін «академічна культура» частіше використовується як метафору, ніж як наукове поняття [8]. Російська дослідниця Т. Артемьева зазначає, що феномен академічної культури реально існує та є загальним соціальним явищем, яке формується в процесі

отримання освіти і наукової діяльності, але, в той же час, вважає, що академічна культура – поняття, яке має швидше метафоричне значення, ніж наукове [9].

Однак, з нашої точки зору, такі твердження є недостатньо обґрунтованими та не можуть вважатися серйозними перешкодами на шляху всебічного соціологічного аналізу цього феномену. Логіка такого аналізу академічної культури передбачає звернення, насамперед, до розгляду її структури. Серед публікацій вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячених цьому аспекту вивчення академічної культури, зупинимось на деяких, найбільш, з нашої точки зору, перспективних.

Так, вітчизняна дослідниця О. Семенов у структурі академічної культури виділяє аксіологічний, мотиваційно-етичний, інформаційно-когнітивний, праксеологічний, поведінково-інтерактивний компоненти, кожний із яких характеризується певним змістовним наповненням і знаходить відображення в культурі розумової праці, академічному дискурсі, етичній культурі, культурі академічного читання, академічного письма, академічної грамотності [10].

Російська авторка Н. Горденко, яка займається проблематикою академічної культури з позиції психолого-педагогічного підходу, стверджує, що академічна культура – не є абстрактне, відірване від її носія поняття [11]. У структурі цього поняття його внутрішні компоненти можна розташувати за певними рівнями. Перший рівень – комплекси начально-пізнавальних вмінь, навичок та якостей, що необхідні всім фахівцям; другий рівень – професійні якості, притаманні будь-якому профілю, напрямку навчання; третій – якості, властивості, що необхідні фахівцю в конкретній галузі.

Але найбільший пізнавальний потенціал для нашого наукового пошуку щодо структури академічної культури, має позиція американського дослідника П. Мендоси. У структурі академічної культури він виділяє чотири шари, які стосуються:

- зовнішнього середовища;
- інституціональної культури університету;
- субкультур всередині університету;
- індивідуальних акторів.

Будучи притаманною тією чи іншою мірою насамперед кожному університету, академічна культура, відповідно, в той чи інший ступінь притаманна певним носіям, до числа яких, на думку П. Мендоси, належать не тільки учасники освітнього процесу, але й представники всіх структур, які входять до його складу. Характеризуючи суб'єктів-носіїв академічної культури, автор ідеї виділяє, зокрема, наступні:

- суб'єкти субкультур: адміністративний апарат, професорсько-викладацький склад, студенти, яких, в свою чергу, можна поділити на об'єднання за дисциплінарними ознаками або навколо людей з різними поглядами в рамках однієї дисципліни;
- індивідуальні актори, до яких він відносить керівників різного рівня, які здійснюють вплив на контури академічної культури: від ректора університету до керівників факультетів, кафедр, а також окремих представників професорсько-викладацького складу [12].

На думку П. Мендоси, академічна культура являє собою структуру інституціонального, соціального та виробничого елементів. Під інституціональним елементом розуміються практики та символічні конструкції; соціальний елемент академічної культури університету базується на соціальних очікуваннях, таких як масова освіта, громадянство, збереження знань, виробничий елемент представлений академічним капіталізмом. Поява останнього є результатом комерціалізації наукових досліджень, що, як свідчать дослідження самого П. Мендоси та його колеги Дж. Бергера, є ефективним засобом підвищення якості навчання студентів.

Таким чином, у широкому розумінні академічна культура поєднує науку, культуру та знання, механізми її виникнення визначаються конкретною історичною та соціокультурною ситуацією на певному етапі розвитку суспільства. Соціальні феномени, які можна описати завдяки поняттю «академічна культура», виходять за рамки соціального інституту освіти, проте, формування основних її принципів та відтворення пов'язане саме з університетським середовищем та вищою освітою взагалі, при цьому, завдяки синтезу традиційних та сучасних цінностей, академічна культура знаходиться у постійному русі. В ситуації дослідницького навчання академічну культуру розуміють як «систему цінностей, норм, правил, зразків поведінки, способів діяльності, принципів спілкування, що заснована на педагогічно адаптованому досвіді наукової пізнавальної діяльності» [5, с. 65].

Аналізуючи власне феномен академічної культури, можна дослідити як ціннісно-нормативний компонент (переконання, цінності, знання і навички, що засвоєні в процесі комунікації), так і пов'язані з ним усталені способи діяльності в даній соціокультурній системі. Системою, яку ми маємо на увазі, є академічне середовище (академічна спільнота), яке, за визначенням Лімської конференції, включає усіх, хто навчають, вчаться, займаються науково-дослідною роботою і працюють у вищому навчальному закладі. Щодо структури академічного середовища, яке є «простором» існування академічної культури, то, на наш погляд, є підстави включити до його складу значно більше коло елементів – не лише навчальну та наукову

діяльність, академічні інститути, академічну інформатику, академічне письмо та комунікації, академічну мобільність, академічний менеджмент, підвищення кваліфікації та академічного статусу, а й різноманітні форми студентського самоврядування (волонтерська діяльність; проведення культурно-розважальних, спортивних та наукових заходів; студентські спілки та ін.). На наш погляд, академічна культура, як соціальний феномен, має багаторівневу структуру. Так, на мікрорівні можна говорити про академічну культуру особистості (студента, викладача, наукового співробітника тощо); на мезорівні – про академічну культуру певного вишу; на макрорівні – про загальнонаціональну академічну культуру та навіть транснаціональну, глобальну академічну культуру. Загалом же академічна культура містить у собі усвідомлення кожним суб'єктом академічної спільноти свого місця і обов'язків у загальному функціонуванні вишу, цінностей і норм поведінки, звичаїв, правил неформальних стосунків.

Виходячи з того, що академічну культуру можна вважати культурою вищої освіти, яка включає не тільки навчання, викладання і методичне забезпечення цих процесів, а й весь комплекс соціокультурних практик, пов'язаних з існуванням та діяльністю вищих навчальних закладів, ми пропонуємо наступну дефініцію даного феномену. На наш погляд, академічна культура – це сукупність моделей поведінки, які здобуваються в академічному просторі в процесі адаптації до зовнішнього соціокультурного середовища, внутрішньої інтеграції та розділяються більшістю представників академічного середовища. Вона є складною композицією важливих цінностей і принципів, норм, традицій, способів діяльності, які апріорі приймаються частиною чи усією академічною спільнотою, а формування та відтворення основних її принципів пов'язане не тільки саме з університетським середовищем, а й інститутом вищої освіти взагалі.

Вивчення особливостей академічної культури університетів (загалом вишів) є перспективним науковим пошуком, якому будуть присвячені наші наступні публікації.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Національний освітній глосарій : вища освіта. – 2-е вид., перероб. і доп. [Електронний ресурс] / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / за ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014.– 100 с. – Режим доступу : http://ihed.org.ua/images/biblioteka/glossariy_Visha_osvita_2014_tempusoffice.pdf 2. Бухарестская декларация этических ценностей и принципов высшего образования в Европе, 10 августа 2005 г. ЮНЕСКО–СЕПЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.almamater.md/articles/879/ru.html> 3. Хоружий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. / Г. Ф. Хоружий. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 320 с. 4. Ромакін В. В. Мотивації, переконання та поведінка українських і американських студентів бакалаврату щодо норм академічної культури / В. В. Ромакін // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – 2010. – Педагогіка. – Вип. 123. – Т. 136. – С. 34-41. 5. Кравченко О. В. Культурологія у вимірах традицій академічної культури / О. В. Кравченко. – Культура України. – Вип. 42. – 2013. – С. 439-450. 6. Астахова В. И. Академическая культура как фундамент формирования современного специалиста [Текст] / В. И. Астахова // Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»: [збірник наукових праць] / Харківський гум. ун-т «Народна українська академія». - Харків, 2013. - Т. 19. - С. 21-39. 7. Ермилова А. В., Маштакова А. Ю. Академическая культура российского университета. [Електронний ресурс] : / О. В. Єрмилова, А. Ю. Маштакова // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 9. Исследования молодых ученых». – 2016. - №14. – С. 79-88. – Режим доступу до журналу.: <http://yrgw.jvolsu.com/index.php/ru/> - Назва з екрана. 8. Becher T., Trowler P. R. Academic tribes and territories : intellectual enquiry and the culture of disciplines / Tony Becher and Paul R. Trowler.–2nd ed. – 239 p. 9. Артемьева Т. В. Академическая культура как теоретическая проблема и практическая задача // Вестник Герценовского университета. - №1. - СПб, РГПУ им. А. И. Герцена, 2013. - С. 34-36. 10. Семенов О. М. Академічна культура – фундаментальний складник підготовки доктора філософії зі спеціальності 015 «Професійна освіта» // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. № 5 (59) / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка/ А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін.]. — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. — С.192—203. 11. Горденко Н. В. Формирование академических компетенций у студентов вуза // Автореф. дис. канд. пед. наук. – 13.00.08 Теория и методика профессионального образования. – Ставрополь, 2006. - 20 с. 12. Mendoza P., Berger J. B. Academic Capitalism and Academic Culture: a Case Study // Education Policy Analysis Archives. 2008. Vol. 16. No. 23. pp. 1-24.